

Agnieszka Kubarska

DZIECIOBÓJSTWO – ANALIZA MATERIAŁU SĄDOWEGO NA ETAPIE POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO I POSTĘPOWANIA PRZED SĄDEM

Czyny wypełniające dyspozycję art. 149 k.k. – dzieciobójstwo – są zawsze bardzo kontrowersyjne i napotykać na szczególny sprzeciw moralny. To szczególny rodzaj przestępczości kobiet polegający na zabiciu przez matkę jej nowo narodzonego dziecka w okresie porodu i pod wpływem jego przebiegu. Do analizy poszczególnych przypadków dzieciobójstw nie da się podejść tylko z punktu widzenia prawa i postępowania karnego, kryminalistyki i medycyny, bardzo pomocne są tu także zagadnienia z zakresu psychologii, psychiatrii, pedagogiki, socjologii i kryminologii.

Dzieciobójstwo¹ jest to uprzywilejowany typ przestępstwa, w którym na zagadnienie wymiaru kary spojrzeć należy inaczej niż w przypadku zwykłego zabójstwa.

Uprzywilejowanie przestępstwa dzieciobójstwa w obecnym stanie prawnym jest związane ze zmianami, jakie zachodzą w organizmie i psychice kobiety w okresie porodu. Silne zmiany psychosomatyczne powodują, iż kobieta podczas porodu nie może funkcjonować normalnie i zdolna jest do zachowań patologicznych. Łagodniejsze, w porównaniu ze zwykłym zabójstwem, zagrożenie karą uzasadnione jest tym, że popełnienie zabójstwa w okresie porodu i pod wpływem jego przebiegu wskazuje na niższy stopień winy sprawcy.² Tak więc, jak wskazuje K. Buchała, okoliczność uprzywilejowująca, czyli stan kobiety rodzącej, może zakłócić istotnie proces podjęcia decyzji, a więc umniejszyć winę.³

Dyspozycja tego przepisu obejmuje czyny spowodowane przeżyciami kobiecie rodzącej, które w sposób fizjologiczny mogą wywoływać nieprzewidywalne

¹ Art. 149 kodeksu karnego z 6 czerwca 1997 r., Dz.U. Nr 88, poz. 553; przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat.

² A. Szostek, *Wpływ przełomów biologicznych na odpowiedzialność karną – dzieciobójstwo*, www.poradnikmedyczny.pl, pobrano w dniu 22.04.2009 r.

³ K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1989, s. 619.

reakcje, ale często też zachowania, którym poza strefą reakcji typowych dla sytuacji porodu towarzyszy w mniejszym lub większym stopniu podłoże motywacyjne oraz stan świadomości ukształtowany lub przygotowany już wcześniej.

Zarówno w doktrynie, jak i w praktyce sądowej przyjmuje się, że zamiar zabójstwa dziecka, który powstał wcześniej, jednak pozostawał w sferze wewnętrznych myśli, może po przyjściu na świat dziecka ulec zupełnej zmianie. W chwili porodu jego realizacja może nastąpić nie dlatego, że został wcześniej powzięty, ale właśnie pod wpływem przeżyć kobiety rodzącej i wytrącenia jej z równowagi psychicznej przez akt porodu.⁴ Bardzo ważne jest wszechstronne rozpoznanie i rozważenie wszystkich znamion przestępstwa dzieciobójstwa, dokonanie bardzo wnikliwych ocen i ustaleń, często przy zasięgnięciu opinii biegłych różnych specjalności.⁵

Z powyższymi poglądami koresponduje stanowisko M. Tarnowskiego, który zwraca uwagę, iż rozterki kobiety związane z losami przyszłego dziecka, z postawą ojca mogą przemawiać za przyjęciem kwalifikacji z art. 149 k.k., także w sytuacji gdy zamiar podjęty został przez sprawczynię przed porodem.⁶

Zamiar dzieciobójstwa pod wpływem porodu jest wynikiem zespołu czynników psychofizycznych, psychologicznych, fizjologicznych i społecznych, związanych zarówno z porodem, jak i sytuacją życiową matki. Nie spotyka się wypadków wyzwolenia agresji samodzielnie przebiegiem porodu, bez udziału pozostałych czynników, a jeżeli takie występują, powinny być wartościowane wedle kryteriów poczytalności jako przypadki patologiczne.⁷

Konstrukcja omawianego przestępstwa nakłada obowiązek zbadania oceny siły wpływu, jaki wywarł przebieg porodu na podjęcie decyzji przez matkę o zabójstwie noworodka, która to okoliczność ma decydujące znaczenie dla ustalenia stopnia szkodliwości społecznej czynu, którego w szczególności nie można odnosić do samego faktu uśmiercenia dziecka.⁸

Jak wskazują J. K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydyńska, M. Najda, podstawowym i pierwotnym celem każdego zachowania jest przystosowanie się do środowiska.⁹ Wśród okoliczności mających wpływ na wymiar kary przez sądy pod uwagę brane jest między innymi to, że często dochodzi do urodzenia dziecka pozamałżeńskiego, co w obyczajach pewnych grup ludności spotka się ze zdecydowanym potępieniem. Już sam fakt zajścia w ciążę kobiety niezamężnej

⁴ Por. J. Bafia i inni, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1971, s. 351.

⁵ A. Kubarska, badania własne, por. sygn. akt. II K 105/92 SO Olsztyn.

⁶ M. Tarnowski, *Zabójstwa uprzywilejowane w ujęciu polskiego prawa karnego*, Poznań 1981, s. 167–168.

⁷ II Aka 256/2002, por. sygn. akt II K 307/02 SO Olsztyn.

⁸ Sygn. akt II K141/93 SO Olsztyn.

⁹ J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydyńska, M. Najda, *Psychologia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2008, s. 334.

skazuje ją na bezwzględne potępienie, a jej dziecko uznaje się za przedmiot pogardy, szczególnie w środowisku wiejskim. Bardzo często dziecko i matka nie mogą liczyć na jakąkolwiek pomoc ze strony nawet osób najbliższych, co stawia oskarżone kobiety, nie mające zdolności zarobkowych, w sytuacji tak trudnej, że powstały u nich zamiary pozostawienia bez opieki lub pozbawienia życia niepożądanego dziecka, którego urodzenie było dla nich przeżyciem przerażającym ze względów społecznych i ekonomicznych.¹⁰

Podkreślić należy, że w orzecznictwie ustalili się poglądy, iż przy wymiarze kary za tę szczególną formę zabójstwa, tj. za zabójstwo dziecka dokonane przez matkę w okresie porodu pod wpływem jego przebiegu, poza szczególnym wpływem porodu na psychikę kobiety rodzącej, która decyduje o kwalifikacji prawnej jej czynu, bierze się pod uwagę w ramach art. 53 k.k. okoliczności natury społecznej, które warunkują powstanie sprzecznego z instynktem macierzyńskim zamiaru pozbawienia życia nowo narodzonego dziecka przez kobietę, która to dziecko urodziła.¹¹

Matki popełniające to przestępstwo są zazwyczaj bardzo młodymi kobietami, nie mającymi odpowiedniego doświadczenia życiowego, zatrudnienia i zarobków. Poza tym osobami niewyrobionymi pod względem społecznym, nie znajdującymi akceptacji do wychowania dziecka w swojej rodzinie, co powoduje, że kara wymierzona sprawczyniom nie może oscylować w granicach kar za zwykłe zabójstwo, byłoby to niehumanitarne. Ponadto przy ocenie jej współmierności decydować muszą cele o charakterze szczególnie-prewencyjnym, nie zaś względy ogólnoprewencyjne, które w tego typu sprawach mają znaczenie drugorzędne.¹²

Sądy oceniając przestępcze zachowania oskarżonych, biorą też pod uwagę ich ubogą wiedzę na temat pożycia płciowego i jego skutków, objawiającą się w postaci, a wręcz prymitywizmie ich zachowań, co znajduje często odzwierciedlenie w opiniach sądowo-psychiatrycznych.¹³ Jak przy wielu typach przestępstw zawartych w części szczególnej kodeksu karnego, tak i przy dzieciobójstwie występuje odwołanie do stanów psychicznych, które można zdefiniować jako szczególne pobudki czynu. W doktrynie ukształtowała się opinia, że prawnemu terminowi „pobudka” przypisać należy psychologiczny termin „motyw”. W postępowaniu przygotowawczym i postępowaniu przed sądem ustalenie motywu postępowania sprawcy ma bardzo duże znaczenie. Przy wyjaśnianiu motywów postępowania sprawcy przestępstwa należy brać pod uwagę zarówno wyjaśnienie oskarżonego, jak i dane o jego osobowości, a także dane

¹⁰ A. Kubarska, badania własne, por. sygn. akt. II K 53/84, II K 14/90, II K 166/02 SO Olsztyn.

¹¹ A. Zoll, *Kodeks karny. Komentarz*. t. II, Kraków 2006, s. 280-281 (I KR 234/75, OSNKW 1976, nr 4-5).

¹² Por. wyrok SN (IV KR 99/74) NP 5/75. s. 763.

¹³ A. Kubarska, badania własne, por. sygn. akt. II K 69/91, II K 141/93, II K 137/97 SO Olsztyn.

o okolicznościach i charakterze dokonanego czynu.¹⁴ Jednym z pierwszych pytań pojawiających się przy podejrzeniu popełnienia przestępstwa dzieciobójstwa jest pytanie, dlaczego matka zabija lub porzuca swoje nowo narodzone dziecko. Zrozumienie i wyjaśnienie powodów ludzkiego zachowania przestępnego stanowi wyzwanie zarówno dla prawników, jak i biegłych różnych specjalności. Ma to znaczenie dla rozstrzygnięcia danej sprawy, ale także może znaleźć odzwierciedlenie w działaniach profilaktycznych.¹⁵

Wreszcie należy mieć na uwadze, że wymiar kary za przestępstwo określone w art. 149 k.k. winien pozostawać w określonym stosunku do siły wpływu, jaki wywarł przebieg porodu na podjęcie przez matkę decyzji o zabójstwie noworodka.

Nie bez wpływu na wymiar kary pozostaje również zachowanie oskarżonych po zdarzeniu i w czasie postępowania karnego, które wskazuje, iż bardzo często szczerze żałują one swego postępowania i rozumieją niewłaściwość swego czynu.¹⁶

W większości przypadków początkowo osoby oskarżone nie przyznawały się do faktu odbycia porodu, jednak po wszczęciu śledztwa często składały wyjaśnienia zasługujące na wiarę, mające spontaniczny i szczegółowy charakter, czasem zdarzało się, że w pewnych kwestiach, np. dotyczących przyczyn zejścia śmiertelnego dziecka, zasłaniały się one niepamięcią lub po prostu nie chciały wypowiadać się na ten temat, jednak dzięki czynnościom procesowym udawało się zazwyczaj ustalić kwestie, co do których oskarżone odmawiały składania wyjaśnień.

Jak się wskazuje, pomoc lekarska w postaci badań matki dziecka w toku śledztwa bywa niezbędna. Jest to jedna z ważniejszych czynności, która powinna być wykonana przy ustalaniu, kto jest matką dziecka. To wyniki sekcji zwłok i badań lekarskich matki przesądzają o tym, czy zabójstwo dziecka można zakwalifikować jako dzieciobójstwo – przestępstwo uprzywilejowane. Duże trudności w tej kwestii pojawiają się, gdy minął dłuższy czas pomiędzy porodem a znalezieniem zwłok dziecka lub kiedy zwłoki dziecka zostały znalezione w miejscu odległym od miejsca zamieszkania sprawczyni.¹⁷

Podczas sądowych sekcji zwłok biegli lekarze medycyny sądowej stwierdzają, że nowo narodzone dzieci były zdrowe i miały wszelkie warunki do normalnego życia. W opiniach medyków sądowych przeczytać często można, że przyczynami zejść śmiertelnych były zadane noworodkom śmiertelne obrażenia w postaci np. zadławienia, pęknięcia kości itp. (dzieciobójstwo czynne) lub też pozostawienie

¹⁴ Por. B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2006, s. 184-185.

¹⁵ J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydyńska, M. Najda, *Psychologia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2008, s. 333.

¹⁶ A. Kubarska, badania własne, por. II K 69/91, II K 141/93, II K 137/97, II K 274/04, II K 143/04, II K 207/98.

¹⁷ A. Jakliński, J.S. Kobiela, *Medycyna sądowa. Podręcznik dla studentów medycyny sądowej*, Warszawa 1983, s. 190.

ich bez opieki po porodzie powodujące najczęściej zgon z oziębienia czy nienakarmienia dziecka (dzieciobójstwo bierne)¹⁸. Przy dzieciobójstwie czynnym, mniej liczne, jednak dosyć częste, zdarzają się przypadki uśmiercenia noworodka z niezwykle okrucieństwem; wskazać tu można przykładowo obrażenia zadane tępym narzędziem, spalenie żywcem itp.¹⁹ Badanie zwłok dziecka to najważniejsza czynność w przypadku podejrzenia dzieciobójstwa, w wyniku przeprowadzonych badań lekarz może stwierdzić, czy dziecko urodziło się żywe, co było przyczyną zgonu i jak długo dziecko żyło po urodzeniu, jest to niezwykle istotne przy kwalifikacji przestępstwa jako dzieciobójstwo.²⁰

Podczas analizy akt sądowych bardzo często spotkać się można z sytuacją negowania i ukrywania ciąży, a także faktu urodzenia dziecka. Sprawcy dzieciobójstw zazwyczaj pochodzą z wielodzietnych rodzin, mieszkają z rodzicami, co powoduje, że mają oni codzienny kontakt z córką, jednak mimo to zwykle wskazują, iż nie byli zorientowani, że ich córka była w ciąży. Bardzo często rodzice i osoby najbliższe przekonania o urodzeniu dziecka przez córkę nabierają dopiero, gdy w szpitalu zostanie stwierdzony fakt odbycia porodu przez lekarza.²¹

Podczas śledztwa prowadzonego przy przestępstwach dzieciobójstwa, w każdym przypadku oskarżone poddaje się badaniom psychologicznym i psychiatrycznym. Zazwyczaj opinia biegłych psychiatrów i psychologów wydana jest na podstawie obserwacji oskarżonych w szpitalu psychiatrycznym. Badanie stanu psychicznego oskarżonych stanowi znaczną dolegliwość dla badanego, jednak dzieciobójstwo jest typem przestępstwa, dla którego badania psychologiczno-psychiatryczne mają szczególne znaczenie.²² Bardzo często opinie takie wskazywały, że oskarżone posiadały niedojrzałą osobowość, nastawione były na terażniejszość przy braku jej realnej oceny. U oskarżonych występował brak umiejętności podejmowania decyzji i brania odpowiedzialności za własne życie. Zazwyczaj ciąża była dla nich niemiłą niespodzianką, a o rozwiązaniu pojawiających się wraz z nią problemów nie myślały one do samego jej końca. Oskarżone nie wykazywały jakiegokolwiek zainteresowania ciążą, a nawet zwyczajnie wypierały informacje na jej temat, odsuwając konieczność podejmowania

¹⁸ Dzieciobójstwo bierne to nieudzielenie pomocy w okresie porodu, czynne natomiast powodowane jest uprzednim działaniem matki polegającym na wyrzuceniu, porzuceniu, uduszeniu i itp., por. B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 1973, s. 69.

¹⁹ Por. E. Smoktunowicz (red.), *Wielka encyklopedia prawa*, Wyd. Prawo i Praktyka Gospodarcza, Białystok – Warszawa 2000, s. 195; por. II K 31/86, II K 69/91, II K 141/91 SO Olsztyn.

²⁰ K. Marzec-Holka, *Dzieciobójstwo, przestępstwo uprzywilejowane czy zbrodnia*, Bydgoszcz 2004, s. 32-37.

²¹ A. Kubarska, badania własne, por. sygn. akt II K 41/86, II K 14/90, II K 194/00, II K 108/82, II K 4/91 SO Olsztyn, III K 119/06 SO Białystok.

²² Por. B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2006, s. 1013.

jakichkolwiek decyzji na czas bliżej nieokreślony. Dopiero w momencie wystąpienia bóli porodowych, a czasami nawet dopiero po pojawieniu się dziecka na świecie zastanawiały się, co zrobić. W wielu przypadkach biegli nie stwierdzali po obserwacji w szpitalu psychiatrycznym upośledzeń umysłowych i znacznych ułomności życiowych u sprawczyń dzieciobójstw. Ich edukacja często kończyła się na szkole podstawowej lub zawodowej, poziom świadomości był odpowiedni do poziomu wykształcenia i środowisk, w jakich żyły, w których niejednokrotnie stwierdzano wiele zaniedbań. Przeprowadzane wywiady środowiskowe często stawiały oskarżone w pozytywnym świetle, uznawane były one za osoby spokojne, czasem skryte, jednak w miejscu zamieszkania cieszyły się raczej pozytywną opinią.²³

Do porodu niemal w każdym przypadku dzieciobójstwa dochodzi w ukryciu, kobiety rodzą w oborach, ubikacjach, łazienkach czy na polach. Do ujawnienia tego faktu dochodzi zazwyczaj dopiero w momencie stwierdzenia przez lekarza odbycia porodu u kobiety, którą członkowie rodziny, sąsiedzi bądź znajomi przywiozą do szpitala z powodu krwotoku, pojawiających się komplikacji poporodowych lub w przypadku odnalezienia zwłok dziecka.

W wyniku szoku poporodowego kobiety rodzące dzieci pozostawiają je w śmietnikach, na cmentarzach, w szaletach publicznych czy na wysypiskach śmieci, zakopują w ogródkach lub chowają w skrzyniach łóżek, w których śpią, a także na strychach domów, w których mieszkają.²⁴

Analiza wyroków sądowych wskazuje na to, iż w przeważającej liczbie wyroków zapadających w apelacji białostockiej w latach 1982–2006 sądy okręgowe orzekały kary pozbawienia wolności od 8 m-cy do 2 lat w z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Zdecydowanie rzadziej sądy wymierzają bezwzględne kary pozbawienia wolności. Przy wydawaniu wyroków sądy jako okoliczności łagodzące wymiar kary brały pod uwagę niski poziom wykształcenia i brak przygotowania do życia wynikające zazwyczaj z zaniedbań środowiskowych. Przyznawanie się do winy i składanie wszechstronnych wyjaśnień okoliczności sprawy, trudne warunki materialne. Na korzyść sprawczyń dzieciobójstwa zdaniem sądów przemawiały także uprzednia niekaralność i pozytywna opinia, jaką zazwyczaj cieszyły się one w miejscu zamieszkania. Jako okoliczności łagodzące wymiar kary często brane były pod uwagę uboga wiedza na temat życia płciowego i jego skutków, a także niedojrzała osobowość. Sądy niejednokrotnie powtarzały, że na postawę oskarżonych miało wpływ odbywanie porodów często w anormalnych warunkach, np. wyiębiona stodoła, ubikacja, pole itp. Zwykle sędziowie przyjmują, że dzieciobójstwo

²³ A. Kubarska, badania własne, por. sygn. akt. II K 105/92, II K 69/87, II K 41/86, II K 53/84, II K 108/82, II K 4/91 SO Olsztyn.

²⁴ A. Kubarska, badania własne, por. sygn. akt II K 4/91, II K 41/86, II K 307/02, II K 105/92, II K 3/93, II K 217/96 SO Olsztyn.

zostało dokonane pod wpływem szoku poporodowego i stosują łagodny wymiar kary.²⁵

Zgodnie ze statystykami liczba dzieciobójstw w Polsce w ostatnich latach spadła do kilkunastu przypadków rocznie. Nieślubne dzieci w Polsce nie są już traktowane tak, jak to miało miejsce w okresach wcześniejszych, zmieniło się podejście społeczeństwa do tego rodzaju zagadnień, a poza tym matki bez większych trudności mogą znaleźć pomoc lub po prostu zostawić dziecko po urodzeniu w szpitalu.

LITERATURA

Bafia J., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1971.

Buchała K., *Prawo karne materialne*, Warszawa 1989.

Gierowski J.K., Jaśkiewicz-Obydyńska T., Najda M., *Psychologia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2008.

Hołyst B., *Kryminalistyka*, Warszawa 1973.

Hołyst B., *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2006.

Jakliński A., Kobiela J.S., *Medycyna sądowa. Podręcznik dla studentów medycyny sądowej*, Warszawa 1983.

Marzec-Holka K., *Dzieciobójstwo, przestępstwo uprzywilejowane czy zbrodnia*, Bydgoszcz 2004.

Smoktunowicz E. (red.), *Wielka encyklopedia prawa*, Białystok – Warszawa 2000.

Szostek A., *Wpływ przełomów biologicznych na odpowiedzialność karną – dzieciobójstwo*, www.poradnikmedyczny.pl, pobrano w dn. 22.04.2009 r.

Tarnowski M., *Zabójstwa uprzywilejowane w ujęciu polskiego prawa karnego*, Poznań 1981.

Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, t. II, Kraków 2006.

Wyrok SN (III K 833/59) OSPKA 1960 NR 7-8 p. 217 z glosą T. Cypriana.

Wyrok SN (IV KR 99/74) NP 5/75. s. 763.

Akta sądowe dotyczące art. 149 k.k. zakończone prawomocnymi wyrokami w Apelacji Białostockiej (lata 1982–2006).

²⁵ A. Kubarska, badania własne, por. sygn. akt II K 53/84, II K 14/90, II K 166/02, II K 105/92, II K 307/02, II K 141/93, II K 69/91, II K 141/93, II K 137/97, II K 274/04, II K 143/04, II K 207/98, II K 212/04, II K 217/96, II K 3/93 SO Olsztyn; III K 143/91, III K 40/96, III K 131/02, III K 119/06 SO Białystok; II K 62/92, II K 112/93, II K 44/95 SO Suwałki.